

Gràcies al seu poder antibacterià, la sal va ser utilitzada en la màgia ancestral i en totes les religions del món com a símbol de preservació contra el mal, purificació, amistat i saviesa. En el ritus del Salpàs de la tradició cristiana, per Pasqua, el capellà beneïa les cases aspergint aigua i sal amb el salpasser. A la *benedictio salis* o benedicció de la sal, es posava sal en els llavis del nadó per a purificar-lo per a la vida eterna. Per extensió ha passat a ser una qualitat de l'esperit: una persona salada és sinònim de loquacitat i de gràcia.

LES SALINES

En el segle V aC comerciants fenicis i grecs introduïren l'explotació de sal per a la salaó de peix a la península Ibèrica. Als Països Catalans, l'explotació de la sal data de l'època preromana. Les salines més pròsperes eren les d'Eivissa, d'origen púnic. Rivalitzaren amb aquestes, sobretot a l'edat mitjana, les salines de la Ràpita, a l'est del port dels Alfacs. L'any 1149 Ramon Berenguer IV atorgà carta de poblament a Tortosa amb lliure dret a les salines. La sal era explotada en diversos indrets de la costa: Sant Llorenç de la Salanca i Canet de Rosselló, Tamarit, Amposta, Peníscola, València, Torrevella i la Mata. Terra endins, diverses emergències d'aigua salada donaren lloc a explotacions salineres, com els salins del monestir de Santa Maria de Gerri de la Sal (Pallars Sobirà), Vilanova de la Sal (Pallars), Peralta de la Sal (Ribagorça), Cambrils (Solsonès) i Camarasa (Noguera). Al País Valencià, a Xàtiva, Xiva (Foia de Bunyol) i Xelva (Serrans). Menciò especial mereix la sal de Cardona i de Súria (Bages), explotada des d'època preromana i esmentada per Cató el Censor, Plini el Vell i Aulus Gèlli. La sal i la seva explotació eren una regalia de la corona, però el rei es veié forçat des de l'època medieval a cedir part de la seva regalia per estimular la repoblació o compensar favors. El domini de les salines atorgà un poder extraordinari, com és el cas dels senyors de Cardona, Súria, Gerri de la Sal i Cambrils, o els Oliver de Tortosa, senyors de les salines de la Ràpita.

A l'Empordà destaquen les salines dels comtes d'Empúries a Castelló d'Empúries i Torroella de Montgrí, documentades des del segle XIV i concedides a la noblesa local a canvi de censos. A l'Escala, el topònim "closa de les Salines", a la banda nord de Sant Martí d'Empúries, indica que hi devia existir algun aprofitament antic de sal, en una zona que després es va dedicar al conreu de l'arròs i s'aprofitaren les motes per inundar els camps. Un altre topònim relacionat amb la sal és la cova de la Sal, a l'extrem sud del penyasegat que tanca la cala de Montgó, ja en terme de Torroella de Montgrí. El nom es deu a que els temporals de tramuntana i llevant fan entrar grans onades que dipositen la sal a les concavitats de la roca calcària. Antigament, els pescadors solien anar a buscar aquesta sal tan pura, amb la creença que anava bé per certes malalties.

LES GABELLES

La gabella era¹⁰ el monopoli de l'Estat sobre certs productes de primera necessitat com sal, vi, oli, blat, peix salat, carn i l'impost directe que es cobrava durant l'Antic Règim. Per extensió, també va aplicar-se als magatzems on es guardaven aquests productes. La més important va ser la Gabella de la Sal. A l'Edat Mitjana, el peix salat va ser una font molt important de proteïnes per a les classes populars, especialment durant el temps quaresmal. El consum de sal

era obligatori i s'administrava a través de la gabella que fixava rigorosament la quantitat assignada a cada llar. Els gabellots cobraven l'impost des de la Gabella, o magatzem central de sal. Cada lloc de producció tenia assignada la seva jurisdicció de pobles compradors; la sal de Cardona era comprada encara al s. XVIII per una tercera part del Principat i, per privilegi, pel comtat de Foix.

L'any 1283, a les Corts de Barcelona, el rei Pere II el Gran, fracassant en l'intent d'establir un monopoli de la producció i comerç de la sal, es comprometé a no establir mai la Gabella de la sal a Catalunya: «Atorgam, volem e encara ordenam que de aquí avant Gabella de sal no sie en Cathalunya e aquella expressament remetem; e que de aquí avant, nós ne successors nostres, la dita Gabella ni alguna altra semblant gabella no constituyam ne imposem»¹¹. L'acord fou ratificat per Jaume II a les Corts de Barcelona de 1299. Malgrat tot, els comtes d'Empúries mantenien les seves gabelles. El 1479 els pescadors dels ports del comtat es queixaven de l'obligació de proveir-se de sal als gabellots de les salines de Castelló d'Empúries. Les Corts de Tortosa, el 1365, introduïren una gabella que comportava l'obligació a cada persona de més de set anys de comprar una determinada quantitat de sal per any, amb l'objectiu de pagar la guerra contra el Regne de Castella. El rei atorgava el dret de col·lectar-la a la noblesa local per tal de reemborsar directament el préstec que havia contractat, però els nobles no ho veien bé perquè el rendiment de la taxa era nominal. Tres anys més tard va ser abolida per les Corts de Barcelona.

La Gabella de la Sal fou un dels impostos més excessius de la població i la seva extinció fou sempre una de les finalitats de les revoltes socials. Establerta per l'administració francesa el 1661 als comtats de Rosselló i Cerdanya, donà lloc a l'aixecament popular dels Angelets de la Terra. Va esdevenir un dels impostos més odiats i una de les causes de la Revolució Francesa. A Europa va perdurar fins a la fi de l'Antic Règim. El 1930 Gandhi emprengué la «Marxa de la Sal», una manifestació pacífica contra el monopoli de la sal imposat pels anglesos, que va ser el principi de la fi de l'Imperi Britànic a l'Índia.

ELS ALFOLINS

Els alfolins¹² foren establerts per la Corona de Castella per controlar la producció i el comerç de la sal. L'any 1137 Alfons VII decretà que el rei controlava el rendiment de les salines. El 1265 Alfons X culminà el monopoli de la sal ordenant a tothom de comprar la sal als alfolins reials. L'altra gran fita en la reglamentació de la sal a Castella fou l'any 1338, amb l'ordenament d'Alfons XI incorporant totes les salines i els alfolins a la corona i prohibint la importació de sal de Navarra i Aragó. Es crearen nous alfolins en ports de mar del nord de la península per facilitar la distribució. El 1488 la Pragmàtica de Ferran el Catòlic castigava els fraus i el contraban de la sal amb la pena de mort. L'any 1564 Felip II incorporà al patrimoni reial totes les salines de particulars i prohibí de fer sal fora del regne. Al País Basc, el 1631, esclatà una rebel·lió de la sal amb motiu d'haver establert l'estanc de la sal, fet que es considerà antiforal. A Catalunya, a partir de la Promulgació del Decret de Nova Planta de 1716 per part de Felip V, després de la

11. Constitucions i altres drets de Catalunya...

12. La paraula alfolí o alforí deriva de l'àrab al hory (magatzem de sal i de grans). Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana de Joan Coromines.

10. La paraula gabella prové de l'àrab al qàbala (tribut, rebre). Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana de Joan Coromines.